

Μακεδονικά

Τόμ. 35 (2006)

Θ. Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Τα δημοτικά τραγούδια
του Ταξιάρχη Γρεβενών, έκδ. Πολιτιστικός
Σύλλογος Ταξιάρχη Γρεβενών – έκδ. Κώδικας,
Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 227

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.18](https://doi.org/10.12681/makedonika.18)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2011). Θ. Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Τα δημοτικά τραγούδια του Ταξιάρχη Γρεβενών, έκδ. Πολιτιστικός Σύλλογος Ταξιάρχη Γρεβενών – έκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 227. *Μακεδονικά*, 35, 303-305. <https://doi.org/10.12681/makedonika.18>

Μαρτίου, ἡ νέα ἀπογραφή, ἡ ἀποστασία τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας Μαχμούτ Μποσατλή πού νίκησε τὸν τουρκικὸ στρατὸ –γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ καὶ τὴν μισθοδοσία τοῦ ὁποίου ἐπεβλήθησαν νέοι φόροι καὶ ἀγγραφεῖς σὲ βάρος τῶν κατοίκων τῆς Ὁρμούλιας–, ἡ ἐξουδετέρωση τῶν κλεπτῶν καὶ ἡ ἡρεμία πού ἐπικράτησε στὴν περιοχή. Τὸ μόνο κακὸ ἦταν οἱ ἀδικίες τοῦ πασᾶ σὲ βάρος τῶν κατοίκων πού αὐθαιρετώντας ἔκλεπτε τὴν παραγωγή τους, ἐπιβάλλοντας ταυτοχρόνως καὶ τὶς συνηθισμένες ἀγγραφεῖς. *Ὁμοίως καὶ αὐτὸς ὁ χρόνος ἀπερνοῦσε, καθὼς καὶ ὁ προαπερασμένος, μὲ ταῖς ἴδιαις ἀγγραφαῖς, μὲ τὴν ἴδιαν ἀδικίαν, μὲ τὴν ἴδιαν ἡσυχίαν. μόνον τὰ δωσίματα ἀνέβησαν περισσότερο* αὐτὰ γράφει ὁ Γιαννάκης γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ 1836 πού συνεχίσθηκε μὲ τὴν ἀνυδρία: *ἓνα καῦμα τὸ καλοκαίρι, κλύδωνας (ἀναταραχὴ τοῦ καιροῦ) καὶ σίφουνας.* Τὸ 1837 ἦταν ἴδιο μὲ τὸ προηγούμενο μόνον πού ὁ χειμῶνας χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ ἀνυδρία καὶ ζέστη, ἔκλειψε σελήνης (8 Ἀπριλ.), πανούκλα στὴν Θεσσαλονίκη καὶ ἀγγραφαί τῶν κατοίκων γιὰ τὴν μεταφορὰ σιταριοῦ στὴν δοκιμαζόμενη πόλη. Ὁ Γιαννάκης καταγράφει, ὡσαύτως, τὰ ποσὰ πού πλήρωσε ἡ Ὁρμούλια γιὰ ὑποθέσεις καὶ ὑποχρεώσεις τῶν Τούρκων γιὰ κατασκευὴ γέφυρας στὸν Ἄξιό, ἀγώγια, πεσκέσια κ.λπ. Τότε ἀντικαταστάθηκε καὶ ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης.

Αὐτὰ ἦσαν σὲ γενικὲς γραμμές, κατὰ τὴν ἀποψή μου, τὰ κυριότερα σημεῖα τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γιαννάκη· ἓνα χρονικὸ ἀνεκτίμητο γιὰ τὴν τοπικὴ ἱστορία, τὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, τὰ δεινὰ πού ὑπέστη ἡ Χαλκιδικὴ τὴν περίοδο 1821-1837. Ὁ ἐκδότης κ. Χ. Κ. Παπαστάθης τὸ ἐξέδωσε κατὰ τοὺς καθιερωμένους κανόνες ἐκδόσεως τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων καὶ τὸ σχολίασε μὲ τὸν δέοντα τρόπο στὶς σημειώσεις του πού ἀκολουθοῦν τὴν ἐκδόσή του.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Θωμᾶς Κ. Παπαθανασίου, *Τὰ δημοτικά τραγούδια τοῦ Ταξιάρχου Γρεβενῶν*, ἔκδ. Πολιτιστικὸς Σύλλογος Ταξιάρχου Γρεβενῶν-ἔκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 227.

Ὁ κ. Θ. Κ. Παπαθανασίου εἶναι φιλόλογος-καθηγητὴς καταγόμενος ἀπὸ τὸν Ταξιάρχη, τὸ γνωστὸ κεφαλοχώρι τῶν Γρεβενῶν, ἀσχολούμενος ἀπὸ καιροῦ μὲ ἰδιαιτέρα εὐαισθησία μὲ τὴν πολιτισμικὴ παράδοση τοῦ τόπου του, τὴν ὁποία ἐβίωσε ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια καὶ ἡ ὁποία τείνει νὰ ἐξαφανισθεῖ ἐξ αἰτίας τῶν νέων μορφῶν τρόπου ζωῆς πού εἰσέβαλε στὴν ζωὴ μας ἐδῶ καὶ ἀρκετὸν καιρὸ. Αὐτὴν τὴν πολιτισμικὴ παράδοση φιλοδόξησε νὰ περισώσει ὁ συγγρ. μὲ τὴν παρούσα ἐκδοση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ χωριοῦ του. Καὶ αὐτὴν τὴν φιλότιμη προσπάθεια χαιρετίζουμε ὅλοι, μὲ πρῶτον τὸν Νομάρχη Γρεβενῶν κ. Δημ. Β. Ρίγγο, πού προλογίζει καὶ τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου. Ὁ συγγρ. ἐργάσθηκε μὲ φιλοτιμία καὶ μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν καταγραφή τῶν τραγουδιῶν τοῦ Ταξιάρχου βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς δικούς του ἀνθρώπους, συγγενεῖς, φίλους καὶ συγχωριανοὺς πού ἀνέσυχον ἀπὸ τὴν μνήμη τους τὶς παλαιὰς καλὰς ἐποχὰς πού τὸ δημοτικὸ τραγούδι συνόδευε τὶς χαρὰς καὶ τὶς λύπες τοῦ Ταξιάρχου, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ κάθε ἑλληνικοῦ χωριοῦ.

Ἡ παρούσα ἐκδοση μερίζεται σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο ὁ συγγρ. χαρακτηρίζει, καὶ αἰτιολογεῖ τὸν χαρακτηρισμὸ, τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι ὡς πνευματικὸ δημιούργημα· ἐξετάζει, ἔτσι, τὴν δημιουργία του, τὶς ρίζες του (ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ὁμήρου ἀκόμη), τὸ ἱστορικὸ, οἰκονομικὸ, κοινωνικὸ καὶ πολιτισμικὸ ὑπόβαθρο,

καθώς ἡ ἀρχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ τραγουδιοῦ τοποθετεῖται στὶς ἀρχές τοῦ 11ου αἰ., μὲ τὰ ἀκριτικά τραγούδια· στὸ πέμπτο κεφάλαιο «Τὸ δημοτικὸ τραγούδι», ὁ συγγρ. ἐκφράζει τὴν ἀνησυχία του ἐκ τοῦ λόγου ὅτι οἱ ξένες συνήθειες πού εἰσέβαλαν στὴν ζωὴ μας ἐπηρέασαν ἀρνητικῶς τὶς γνήσιες ἐκφράσεις τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς (γέννηση, γενέθλια, ἀρραβῶνας, γάμος)· στὸ ἕκτο κεφάλαιο ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ: ἀπλότητα, ἐνάργεια, ἀκριβεία, ἐκφραστικὴ δύναμη, τολμηρές προσωποποιήσεις, ὅπου τὰ ἄφηνχα καὶ ἔμφηνχα παίρνουν ἀνθρώπινη λαλιά καὶ δύναμη, συμπάσχουν κ.ἄ., καθὼς καὶ τὰ ἄσκοπα ἐρωτήματα, τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσομετρίας, ὅπου κάθε στίχος συνιστᾷ μελωδικὴ ἐνότητα μὲ ὀλοκληρωμένο νόημα, τὸν χωρισμὸ τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὸ ρῆμα κ.ἄ. Ὅσο γιὰ τὸν στίχο καὶ τὸ μέτρο τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὁ συγγρ. ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ βασικὸς στίχος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ὁ ἰαμβικὸς δεκαπεντασύλλαβος, ὁ γνωστὸς ὡς πολιτικὸς, καὶ ὅτι τὸ μέτρο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ δὲν στηρίζεται στὴν προσωδία, ἀλλὰ στὴν σταθερὴ ἐναλλαγὴ τονισμένων καὶ ἀτόνων συλλαβῶν, ὅπου κάθε στίχος χωρίζεται σὲ δύο ἡμιστίχια, τὸ πρῶτο ὀκτασύλλαβο καὶ τὸ δεύτερο ἑπτασύλλαβο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἰαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο παρατηροῦνται καὶ ὁ τροχαϊκὸς ἑπτασύλλαβος ἢ ὀκτασύλλαβος, ἰαμβικὸς ὀκτασύλλαβος κ.ο.κ. Στὸ ἐπόμενο, βραχὺ κατὰ τὴν ἔκφραση, κεφάλαιο, ὁ συγγρ. ἐπισημαίνει τὸν ρόλο τῆς γυναικας στὸ δημοτικὸ τραγούδι: τραγουδᾷ, χορεύει κρατεῖ τὴν παράδοση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στὶς ἐκφάνσεις τοῦ βίου μας, ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης, τῆς ξενιτιάς, τὰ νανουρίσματα ὡς τὰ μοιρολόγια. Στὸ ἕνατο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἐξηγεῖ τὴν δική του κατάταξη τῶν τραγουδιῶν ἀλλὰ καὶ ἀκολουθεῖ, ὁμως, τὴν κατάταξη τοῦ Ν. Πολίτη μὲ κάποιες ἀλλαγές. Ἔτσι κατέταξε σὲ δέκα ἔξι κατηγορίες τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Ταξιάρχου Γρεβενῶν. Καὶ ἦταν ἀσφαλῶς ὑποχρεωμένος ὁ συγγρ. νὰ ἐξηγήσει τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Ταξιάρχου πού ἀνήκει στὰ βόρεια ἰδιώματα, βασικά, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποια ἄλλα γνωρίσματα, κοινὰ σὲ ἰδιώματα τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Στὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο ὁ συγγρ. διαθέτει τὸν τρόπο καταγραφῆς τῶν τραγουδιῶν: γράφτηκαν στὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, χωρὶς τὴν φθογγικὴ καὶ φωνητικὴ ἀπόδοση καὶ χωρὶς τὴν χρῆση ξένων στοιχείων τοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως g, i, d, b, u, κ.λπ., παράλειψη πού συμπληρώνεται μὲ τὸ ὑπόμνημα στὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, καὶ μὲ τὸ γλωσσάρι (βλ. τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου). Γιὰ ἐνημέρωση τοῦ ἀναγνώστη ὁ συγγρ. στὸ δωδέκατο κεφάλαιο γράφει γιὰ τὶς ἐκδόσεις καὶ συλλογές δημοτικῶν τραγουδιῶν (Fauriel, Haxthausen, Firmenich, Tomaseo κ.λπ.).

Τὸ δεύτερο μέρος, ὅπου κατατίθεται καὶ ἡ πρωτογενὴς ἔρευνα τοῦ συγγρ., καταλαμβάνει καὶ τὶς περισσότερες σελίδες τοῦ βιβλίου (σσ. 32-232). Ἀρχίζει μὲ τὴν ἐνότητα τὰ «Ἱστορικά»: τὸ πρῶτο εἶναι μοιρολόγι γιὰ τὴν ἄλωση πού τραγουδιέται τὴν τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα στὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν, ἀκολουθοῦν τὰ τραγούδια γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ Θ. Ζιάκα (μέσα 19ου αἰ.), καὶ τοῦ καπετάν Λουκά· ἀκολουθοῦν τὰ «Ἀκριτικά» μὲ τὸν ὀνομαστὸ καπετάν Ζῆδρο (Ζῆντρο), ἀρχές καὶ μέσα τοῦ 18ου αἰ., πού μολονότι ἱστορικὸ, τὸ θέμα του ὁμοιάζει μὲ ἀκριτικὸ, ἐνῶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 11 τραγουδιέται καὶ χορεύεται μὲ ἀργὸ βηματισμὸ μοιρολογιοῦ τὴν Τρίτη τοῦ Πάσχα στὴν μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν. Στὰ «κλέφτικα» ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ ὑπ' ἀριθμ. 12-28 δημοτικὰ τραγούδια· σχολιάζονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 14 (γιὰ τοὺς κλέφτες τοῦ Βάλτου Ἀκαρνανίας), 20 (γιὰ τὸν ἄρματωλὸ Κίτσιο), 21 (γιὰ τὸν Κατσαντώνη), 23 (γιὰ τοὺς Λαζαίους), 24 (γιὰ τὸν Τότσκα), 25 (γιὰ τὸν προεστὸ τοῦ Ἀσπροπόταμου Δημάκη), 27 (γιὰ τὸν Θύμιο Βλαχάβα), 28 (γιὰ τὸν καπετάνιο Παπαγεώργη τῶν Γρεβενῶν). Στὶς «Παραλογές» ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ ὑπ' ἀριθμ. 29-48 τραγούδια: τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τῆς Εὐδους (Εὐδοκίας) κ.ἄ., μὲ τὴν σημείωση ὅτι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 40-41 τραγου-

διοῦνται τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Στὰ «θρησκευτικά», ὅπου τὰ ὑπ' ἀριθμ. 74-78, καταγράφει ἓνα τὸ ὁποῖο λέγεται καὶ χορεύεται ἀπὸ τὶς γυναῖκες τοῦ Ταξιάρχου στὴν μονὴ τὴν τρίτη ἡμέρα τοῦ Πάσχα μαζί με ἄλλα τραγούδια. Στὴν κατηγορία «Κάλαντα» περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 54-72 εἶναι τὰ τραγούδια ποὺ τραγουδοῦνται στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ (ἀριθμ. 57), στὸν καλοστεκούμενο νοικοκύρη (ἀριθμ. 61), στὴν οἰκοδέσποινα (ἀριθμ. 62), στὸ σπίτι τοῦ τσέλιγκα (ἀριθμ. 63), στὸ νιόπαντρο ζευγάρι (ἀριθμ. 64) κ.λπ. Στὰ τραγούδια τῆς «ἀγάπης» περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 73-81 καὶ σ' αὐτὰ τῆς «ξενιτιάς», τὰ ὑπ' ἀριθμ. 82-90. Στὴν ἑνατη κατηγορία εἶναι τὰ «σομπετιάτικα» τραγούδια, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν λέξη σομπέτι=συμπόσιο· πρόκειται γιὰ τὰ τραγούδια τῆς τάβλας ἢ τοῦ τραπεζιοῦ καὶ ἐδῶ εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 91-104 καὶ τὰ 12 γυρίσματα τῶν σομπετιάτικων. Στὴν δέκατη κατηγορία καταγράφονται τὰ «μοιρολόγια», τὰ ὑπ' ἀριθμ. 105-123, ὅπου περιλαμβάνονται καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν θέμα τὸν ἀποχωρισμό, τὴν φυλακὴ, τὴν βαριά ἀρρώστια, τὸ ὄνειρο, τὴν σκλαβιά. Τὰ χορευτικά μερίζονται σὲ γενικά, χορευτικά, λιανοτράγουδα, ἀποκριάτικα, πασχαλιάτικα, πρόκειται γιὰ τὰ ὑπ' ἀριθμ. 124-209, ποὺ τὰ περισσότερα χορεύονται τὴν Ἀποκριὰ στὸν Φανὸ καὶ ποὺ ὁ συγγρ. χαρακτηρίζει τραγούδια τῆς ἀγάπης, τραγούδια ἐρωτικά τὰ ὁποῖα βρίσκονται κοντὰ στὴν διονυσιακὴ ἔκφραση. Ὁ συγγρ. θεωρεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ καλύτερα σὲ μελωδία καὶ θεματικὴ σύλληψη εἶναι τὰ πασχαλιάτικα τραγούδια ποὺ τραγουδοῦνται καὶ χορεύονται ἀπὸ τὶς γυναῖκες στίς μεγάλες μέρες τοῦ κύκλου τῆς Πασχαλιάς ἰδιαίτερα στὰ χωριά τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Γρεβενῶν. Στὰ τραγούδια αὐτὰ ἡ ἀγάπη, ἡ ξενιτιά, ἡ ἀρρώστια, ἡ φυλακὴ καὶ ὁ θάνατος εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀγαπητὰ θέματα. Ὁ κύκλος τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν ἔκλεινε τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἐπομένη ἄρχιζαν οἱ ἀγροτικὲς ἐργασίες καὶ ὁ χορευτικὸς κύκλος ἔκλεινε, καὶ αὐτός, μετὰ τὸ εὐθυμοσατικὸ τραγούδι ποὺ ὑπενθύμιζε αὐτὸ ἀκριβῶς μετὰ κάποιον αὐτοσαρκασμό. Ἡ δωδέκατη κατηγορία «τῆς ἀρραβῶνας καὶ τοῦ γάμου» μερίζεται σὲ τραγούδια: α) τῆς «ἀρραβῶνας» (τὰ ὑπ' ἀριθμ. 210-221), καὶ β) τοῦ «γάμου» (τὰ ὑπ' ἀριθμ. 222-245), ὅπου περιγράφονται τὰ συνήθη θέματα μετὰ τὰ προζύμια, τὴν περιποίηση τῆς νύφης, τὸν χορὸ κ.λπ. Τὰ τραγούδια τῆς φυλακῆς περιγράφουν τὴν ζωὴ καὶ τὰ βάσανα τῶν φυλακισμένων, ἐνῶ στὴν ἴδια κατηγορία περιλαμβάνονται καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονται στοὺς ληστές (τὰ «ληστρικά»). Ἐδῶ περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 246-249. Ἀκολουθοῦν τὰ γνωμικὰ τραγούδια (ἀριθμ. 250-258), ποὺ διαίροῦνται σ' αὐτὰ τῆς πιρπιρούνας καὶ τοῦ θερισμοῦ καὶ ποὺ συνδέονται αὐτονοήτως μετὰ τὴν ἀγροτικὴ ζωὴ ποὺ τὶς διάφορες πτυχές τῆς τραγούδησε ὁ λαὸς μας. Τέλος, στὴν δέκατη ἔκτη κατηγορία καταγράφονται τὰ παιδικὰ μετὰ τρεῖς ομάδες: Τὰ νανουρίσματα, τὰ ταχταρίσματα-ποδαρίσματα, τὰ διασχεδαστικά.

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου κλείνει μετὰ τὴν βιβλιογραφία καὶ τὸ εὑρετήριο τοῦ τίτλου τοῦ τραγουδιοῦ - ἀριθμὸ τραγουδιοῦ. Στὸ τρίτο, καὶ μικρότερο, μέρος τῆς μελέτης ὁ συγγρ. παραθέτει τὸ Γλωσσάρι (σσ. 199-231), τὸ ὁποῖο, μετὰ τὴν βοήθεια τῆς βιβλιογραφίας, συνιστᾶ ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα τμήματα τῆς μελέτης.

Γενικῶς, ἡ μελέτη τοῦ κ. Θ. Κ. Παπαθανασίου εἶναι μία σημαντικὴ συμβολὴ γιὰ τὴν γνωριμία μας μετὰ τὴν δημοτικὴ παράδοση τοῦ Νομοῦ Γρεβενῶν, ἀφοῦ ὁ συγγρ. ἐργάσθηκε μετὰ φιλότιμη διάθεση, καὶ ἐκμεταλλεμένος πρόσωπα ποὺ τὴν ἐβίωσαν στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν δική του ἐμπειρία, αὐτὴν δηλ. ποὺ μπόρεσε νὰ διασώσει μετὰ τὸ βιβλίο του αὐτό, τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ χωριοῦ του, τοῦ Ταξιάρχου Γρεβενῶν.